

PRÍSPEVOK K BIOGRAFII JOSEFA TVRDÉHO (1877 – 1942)

PETER MLYNARČÍK, Inštitút sv. Tomáša Akvinského, detašované pracovisko RKCMF UK, Žilina

MLYNARČÍK, P.: A Contribution to the Biography of the Czech Philosopher Josef Tvrďý (1877 – 1942)
FILOZOFIA 61, 2006, No 6, p. 473

The aim of the article is to indicate the biographical sources used by the author and to introduce some still unpublished biographical data of Josef Tvrďý. They are first of all materials deposited in the Archive of Masaryk University in Brno (Czech Republic) and of Comenius University in Bratislava (Slovak Republic). These approve the validity of biographical data published in this article. Among the new materials the most interesting are: the certificate affirming Tvrďý's graduation from high school, the university record, administrative and personal letters, the report of the habilitation commission and various personal and autobiographical notes (mainly the reconstruction of his thesis defense and habilitation agenda) and the events related to his enforced leaving the Comenius University, his arresting and his death in the concentration camp Mauthausen.

Josef Tvrďý patrí medzi významné osobnosti filozofie medzivojnového obdobia v Čechách a na Slovensku. Svojou pedagogickou a publikačnou prácou ovplyvnil generáciu stredoškolských učiteľov a filozofov. Napriek tomu mu v našej povojnovej historickej a filozofickej literatúre bola venovaná malá pozornosť. Výnimku tvorí iba monografia Jiřího Gabriela a práce Vladimíra Bakoša ([6]; [2], 28 – 44; [3]).

Tento príspevok je venovaný identifikácii zdrojov a niektorým nepublikovaným údajom, ktoré sa týkajú Tvrďého životopisu.¹ Pokusy spracovať jeho životopisné údaje nájdeme u jeho žiaka Pavla Brosza [4],² v prácach Blahoslava Zbořila ([27], 5 – 18)³ a Jiřího Gabriela ([6], 11 – 21).⁴ Vybrané životopisné údaje o Josefovi Tvrďom sú zaznamenané v prácach ([5]; [7]; [8]). Posledným príspevkom bolo vydanie Tvrďého autobiografických poznámok *Zápisky k životopisu*.

Keďže v súčasnosti nikto z autorových blízkych už nežije, prvoradým prame-

¹ O podrobnejšie spracovanie Tvrďého biografie som sa pokúsil v dizertačnej práci. Jej životopisnú časť pozri in: [11].

² Samotnému životopisu venuje iba 3 strany. Na ďalších troch stranách sústreďuje bibliografiu najdôležitejších prác do roku 1937. Ako uvádza v poznámke k životopisu, všetky uvedené dáta mu poskytol J. Tvrďý.

³ Zbořil, ako uvádza, použil „náčrtok života“ – podľa obsahu sa zrejme opieral o *Můj životopis*, ale *Data k mému životopisu* nepoznal.

⁴ Pri písaní tohto životopisu bola použitá Tvrďého autobiografia *Data k mému životopisu*, ktorú poskytla jeho manželka Milada. Ako poznamenáva J. Pulec [13] v časti *Dějiny fondu*, J. Gabriel mal k dispozícii iba „zlomek pozůstalosti“, ktorú po skončení práce roku 1983 odovzdal do archívu MU v Brne.

ňom pre potreby tejto štúdie sú materiály z pozostalosti, ktorá sa nachádza v Archíve Masarykovej univerzity v Brne.⁵ Nachádzajú sa tam aj dve jeho autobiografie: *Data k mému životopisu* [14]⁶ a *Můj životopis* [18].⁷ Ďalšie dokumenty pracovnoprávného rázu sa nachádzajú v archíve Filozofickej fakulty Univerzity Komenského a v archíve Rektorátu Univerzity Komenského v Bratislave.⁸ V nasledujúcich riadkoch uvedieme niektoré známe životopisné údaje overené archívnymi dokumentmi a pozastavíme sa pri menej známych obdobiach a faktoch Tvrdého života, ktoré majú priamy vzťah k jeho filozofii.

Josef Tvrdý pochádza z dedinky Tuří pri Jičine, kde jeho rodičia Josef a Anna (rodená Kalenská) vlastnili malé hospodárstvo. Tam sa im 19. septembra 1877 narodil syn Josef.⁹ Okrem neho mali ďalších dvoch synov – Jana a Miloslava – a dve dcéry – Barboru a Annu.

V roku 1882 sa rodina presťahovala do neďalekého Rybníčka a po šiestich rokoch po ročnom pobyte v Holíne sa natrvalo usadila v Jičine. Tam si Tvrdého otec po čase našiel prácu pomocníka v drogérii ([14], 33).

1. Prvé filozofické vzory. Predpoklady na filozofiu sa u Tvrdého začali rozvíjať v šiestej triede gymnázia (sexta), keď na odporúčanie staršieho spolužiaka Adolfa Dolenského začal študovať Spinozu, Descarta a Schweglerove dejiny filozofie (*Geschichte der Philosophie im Umriß*). Cez Descarta sa prepracoval k Spinozovi, u ktorého našiel odpovede „na všetky otázky sveta a života, a to mnohým presnejšie a prirodzenejšie, než slýchame ve škole“ ([14], 39 – 40). Napriek ťažkostiam pri štúdiu Spinozu prijal od neho záľubu v panteizme a vo filozofoch, ktorí zastávajú panteistické princípy ([18], 2). Nietzsche ho oslovil hlavne knihou *Jenseits von Gut und Böse* svojou romantickou radikálnosťou a jazykovou krásou. Nietzscheho odkazy na Schopenhauera privedli mladého gymnazistu k jeho dielu *Die Welt als Wille und*

⁵ Všetky materiály osobného fondu J. Tvrdého zoradil a usporiadal PhDr. Jiří Pulec [13]. Nachádzame tu 27 kartónov fondu, označených ako evidenčné jednotky (v citáciách označené E. j.). Jednotlivým materiálom sú okrem toho pridelené inventarizačné čísla (v citáciách označené ako č.). Ďalšie materiály sa nachádzajú v kartóne s názvom *Habilitace, profesury* (zložka J. Tvrdého má číslo 5/6) a v kartóne s názvom *Osobní spisy Filozofické fakulty* má zložka J. Tvrdého číslo 17/4.

⁶ Sú to životopisné pamäti písané autorom postupne a potom zredigované a upravené. Na stroji ich prepísala manželka Milada po jeho smrti (82 strán strojopisu). Časť 1919 – 1938 je v nich označená ako *Z prozatímních stručných poznámek* a časť od roku 1938 bola označená ako *Diarium*. Spomínané dve časti majú spolu svoje vlastné číslovanie strán 27 – 47, preto ich budeme pri citovaní označovať *Z prozatímních stručných poznámek*. Tieto archívne materiály zredigoval J. Gabriel spolu s materiálmi [26] a *Úryvky z dopisů manželce za první světové války* (E. j. 1, č. 19) uverejnil v pozícii [24].

⁷ Oproti jeho pamätiam je kratší (do roku 1937) a stručnejší. Obsahuje však niektoré postrehy, ktoré sa v predošlých pamätiach nenachádzajú.

⁸ V archíve Rektorátu UK sú materiály týkajúce Josefa Tvrdého založené do zložky pod názvom *Učitelia FiF UK*. V archíve Filozofickej fakulty UK má J. Tvrdý samostatnú zložku.

⁹ Pozri *Křestní list*. E. j. 1, č. 1.

Vorstellung. Našiel u neho filozofický systém, v ktorom oceňoval hlavne logiku, noetiku a etiku. Od extrémnych nacionalistických postojov, ktoré na neho vplývali nielen vďaka prostrediu (v Jičíne bolo silné hnutie Antonína Hajna, namierené proti Masarykovi), ale aj vďaka Nietzscheho dielu, ho odrátilo čítanie Dostojevského diel *Zločin a trest* a *Bratia Kramazovci* ([14], 42 – 43). Prijal Dostojevského morálne princípy, a tým sa pre neho vytvorila cesta k neskoršiemu prijatiu Masarykovej filozofie.

Maturitnú skúšku zložil 8. júla 1896. Výborné ocenenie dostal iba z náboženstva a z latinčiny. Napriek svojmu záujmu o filozofiu dostal z filozofickej propedeutiky hodnotenie dobrý.¹⁰

Na Filozofickej fakulte vtedajšej Karlo-Ferdinandovej univerzity v Prahe sa Tvrdý v školskom roku 1896/1897 zapísal na klasickú filológiu a filozofickú propedeutiku.¹¹ Na univerzite mal na neho najväčší vplyv T. G. Masaryk. Hneď od začiatku navštevoval jeho filozofické prednášky a seminár. Masaryk v ňom vzbudil záujem o noetické problémy, ktoré potom so záujmom študoval (napísal seminárnu prácu o E. Machovi).¹² U Masaryka napísal aj štátnu prácu z filozofie pod názvom *Proč učí Platón pedagogice ve spise O státě?* ([14], 48 – 50, 57). Z ďalších profesorov vplývali na Tvrdého František Drtina, František Krejčí a František Čáda. Zo zahraničných filozofov Tvrdého v tom čase mimoriadne oslovil dánsky filozof Harald Høffding pre jeho spracovanie otázok súvisiacich s fenoménom náboženstva ([14], 56 – 58).

Prvú verejnú prednášku *O Augustínovi Smetanovi* predniesol Tvrdý ešte ako študent cez zimné prázdniny roku 1898 doma v Jičíne v spolku Barák. Námetom sa mu stal Masarykov článok *Moderní člověk a náboženství*. Ako sám spomína, už v tejto prednáške podčiarkol myšlienku: „Každá pravda musí mít důvody,“ ktorú prijal od Schopenhauera a ktorá sa potom stala základným princípom jeho *Logiky*. V školskom roku 1899/1900 musel prerušiť vysokoškolské štúdium a nastúpiť na vojenskú základnú službu do Liberca ([14], 52 – 53).

Po absolutóriu na Karlovej univerzite roku 1901¹³ začal Tvrdý vyučovať na Matičnom gymnáziu vo Vyškove na Morave. Spočiatku suploval a od roku 1903, po vykonaní štátnych skúšok z latinčiny, gréčtiny a filozofickej propedeutiky, získal „definitívu“ – trvalé miesto učiteľa (neskôr si aprobáciu ešte doplnil o francúzštinu).¹⁴

2. júla roku 1908 sa Tvrdý oženil s Miladou Balcárkovou (1886 – 1974), dcérou popredného vyšovského kultúrno-osvetového pracovníka a učiteľa v Lulči,¹⁵ ktorá mala „smysl pro vyšší vzdělání a neobyčejně (ho) podporovala ve snáhách filosofických“. Keďže boli bezdetní, mohli sa naplno venovať politickej a osvetovej práci. Osvetová angažovanosť v Národnej jednote priviedla Tvrdého aj k štúdiu ľudovej keramiky.¹⁶

¹⁰ Pozri *Vysvědčení maturitní*. E. j. 1, č. 6.

¹¹ Pozri *Imatrikulační list*. E. j. 1, č. 7.

¹² Pozri *Vysvědčení seminární*. E. j. 1, č. 7.

¹³ Pozri *Index magistrorum et scholarum*. E. j. 1, č. 17.

¹⁴ Pozri *List...*, 11. září 1901, č. j. 84991 a *List* E. j. 1, č. 17.

¹⁵ Pozri *Oddací list*. E. j. 1, č. 2.

¹⁶ V rokoch 1911 – 1914 vydal sériu článkov s touto tematikou v českom a v nemeckom

Tvrďého filozofické aktivity pred prvou svetovou vojnou vyvrcholili v roku 1912 publikovaním najrozsiahlejšej (30-stranovej) práce *Jean Marie Guyau. Nástin jeho filozofie* v časopise *Česká mysl*. Tohto autora si vybral preto, lebo v jeho filozofii našiel príbuznosť s problémami, ktoré v tom čase zaujímali českú filozofickú verejnosť (etika, estetika, pedagogika a filozofia náboženstva), a tiež pre originálne spracovanie týchto tém vzhľadom na prevládajúceho ducha pozitivizmu v Čechách: Guyau spájal racionalizmus so zdôrazňovaním úlohy citov; vedeckosť filozofických postupov mu neprekážala prijímať metafyzické hypotézy a jeho horlivosť za demokraciu porovnával Tvrďý s Nietzscheho presadzovaním aristokratizmu ([6], 14; [25], 6).

Po preložení na brnianske II. štátne gymnázium roku 1914 musel Tvrďý nastúpiť na vojenskú službu. Ako poručík pôsobil v sanitárnej jednotke. Z jeho osobnej korešpondencie s manželkou Miladou sa dozvedáme, že na fronte bol ranený – v ohrození života. Táto skutočnosť v ňom vzbudila presvedčenie, že jeho životným poslaním je venovať sa naplno filozofii.¹⁷ Za najlepšiu cestu k tomuto cieľu považoval učiteľskú prácu na vysokej škole. Bude sa tak môcť naplno filozofiou nielen zaoberať, ale prostredníctvom nej aj pôsobiť na budúcich pedagógoch a kultúrnych pracovníkoch.

Roku 1920 podal na Filozofickej fakulte Karlovej univerzity v Prahe svoju dizertačnú prácu s názvom *Filozofie synthesy*.¹⁸ Zo žiadosti o *veniam legendi* sa dozvedáme, že rigoróznou skúškou z hlavného predmetu – filozofie – vykonal 9. októbra a rigoróznou skúškou z vedľajšieho predmetu – prehistorickej archeológie – 11. októbra. O deň neskôr – 12. októbra 1920 – bol promován na doktora filozofie. Po prepracovaní publikoval svoju dizertačnú prácu v časopise *Nové Atheneum* pod názvom *Problém geniality* (1921) a samostatne pod názvom *Filozofie náboženství* (1921). Podľa Tvrďého úlohou filozofie náboženstva je skúmať, akú hodnotu má náboženstvo pre človeka všeobecne, dnes a v budúcnosti. Základnou podmienkou tohto hodnotenia je racionálne chápanie náboženstva. Počiatky modernej filozofie náboženstva vidí u Rousseaua a Huma ([15], 24 – 25).¹⁹ Vlastný systematický výklad filozofie náboženstva začína (podobne ako Durkeim a Höffding) rozlíšením medzi posvätným a svetským. Pri analýze týchto javov postupuje na rozdiel od Durkheima cestou psychológie a pomáha si pri tom axiológiou, čím sa približuje k Höffdingovi a Masarykovi. Prácu uzatvára staťou venovanou novému „náboženstvu humanity“, ktorého stredom a cieľom je ideál človeka realizovaný v jeho praktickej etike a povýšený nad všetky spoločenské štruktúry ([15], 128 – 129).

jazyku: *Vyškovská keramika a její vývoj* (1911), *Vyškovské hrnčířské cechovní artykuly z roku 1656* (1911), *Die Anfänge der Habaner – Keramik in Mähren* (1913), *Ein altes Werk der Habaner Keramik* (1913), *Figurale Tonplastik aus Mähren* (1914) – pozri ([18], 6 – 7).

¹⁷ Pozri *Úryvky z dopisů manželce za první světové války*. E. j. 1, č. 19.

¹⁸ Gabriel v ([6], 16) používa názov *Synthetická filozofie*, ktorý uvádza Tvrďý v ([26], 27). Nami uvedený názov uvádza Tvrďý v žiadosti o *veniam legendi* z filozofie č. j. 278/21. In: J. Tvrďý: *Habilitace a profesury*. Archiv MU, Brno, 5/6, 2 s., rukopis.

¹⁹ Spomína tu Rousseauovu knihu *Emile ou sur l'éducation* a Humove práce *Dialogues on Natural Religion* a *The Natural History of Religion*.

2. Habilitácia. Ďalším Tvrdého krokom k tomu, aby mohol pôsobiť na akademickej pôde, bolo habilitačné konanie. Tri mesiace po poslednej rigoróznej skúške – 11. januára 1921 – podáva na dekanát „duchovédné fakulty“ Masarykovej univerzity v Brne žiadosť o *veniam legendi* z dejín filozofie. Ako habilitačnú prácu predkladá rukopis *Filosofické problémy*, „ktierý vlastné obsahuje in nuce podstatný obsah veškerých dějin filosofie“.²⁰ K žiadosti priložil svoj životopis a výtlačky svojich deviatich predošlých prác.²¹ Vo vysvetlení uvádza, že pri premiestňovaní nábytku počas veľkého požiaru vo Vyškove sa mu autorské exempláre stratili, preto prikladá exempláre vypožičané z knižnice brnenského gymnázia. Pre prípad kladného vybavenia žiadosti ponúka pripravený prednáškový kurz „Dějiny francouzské filosofie od renaissance až po dnešní dobu“. Tri dni pred podaním žiadosti – 8. januára 1921 – pripravil zoznam tém pre habilitačnú prednášku.²² V liste z 5. mája 1921 však Tvrdý oznamuje dekanátu, že v tlači sú dve jeho práce: *Filosofie náboženství* a *Problém geniality*, preto žiada o pozastavenie habilitačného konania do ich vydania.²³ Zásielkou z 29. augusta 1921 požadované exempláre doplnil a priložil žiadosť o pokračovanie v habilitačnom konaní.²⁴

Žiadosť aj s prílohami bola prijatá, profesorský zbor vymenoval na zasadnutí 22. januára 1921 za referenta jeho habilitačnej žiadosti prof. J. Krejčího²⁵ a komisiu na posúdenie Tvrdého vedeckej práce v zložení: prof. Dr. Otakar Zich, Dr. P. M. Glücklich a Dr. J. Haškovec. Z posudku tejto komisie, datovaného 3. novembra 1921, sa dozvedáme, že habilitačný spis *Filosofické problémy* predstavuje „v hrubých rysech úplnou filosofickou soustavu, kterou autor jmenuje evolučním racionalismem“. Zaoberá sa metafyzickými, noetickými, náboženskými a etickými problémami. Rozprava začína pohľadom na náboženské otázky, ktoré sú u Tvrdého „podkladem a pohnutkou filosofování“. Rozšírené a upravené riešenie tohto problému podáva Tvrdý v knihe *Filosofie náboženství*. V noetických otázkach odmieta pozíciu fenomenalizmu a obhajuje čiastočný realizmus: Naše poznanie sveta je síce pravdivé – zhodné s našimi predstavami –, ale poznávame iba časť sveta. Naše poznanie sveta sa vyvíja od intuicionizmu a senzualizmu k racionalizmu, ktorý v ňom harmonizuje iracionálne prvky. Pri kritike romantického pojmu génia však nie je celkom dôsledný. Pripúšťa existenciu geniálnej reflexie v matematike a v metafyzike, no recenzenti mu vyčítajú, že vo filozofii neberie do úvahy originálne noetické riešenia. V metafyzike ďalej rozvíja svoje postoje evolučného racionalizmu ako syntézu monizmu a pluralizmu. Jeho

²⁰ „Žádost o *veniam legendi* z filosofie, č. j. 278/21.“ In: J. Tvrdý: *Habilitace* 5/6.

²¹ Zo správy komisie na posúdenie žiadosti sa dozvedáme, že išlo o tieto práce: *Kontrast, Asociace citů, Volně stoupající představy, O temperamentech, Jean Marie Guyau, Jest filosofie Tyršova pozitivismem?, Filosofie náboženství, Problém geniality, Vyškovská keramika a její vývoj*.

²² Navrhuje témy: 1. *Montaigne, filosof francouzské renaissance*, 2. *Obsah pojmu filosofie náboženství*, 3. *Subjektivní typ duševní reakce*.

²³ Pozri „List J. Tvrdého z 5. května 1921, č. j. 279“. In: J. Tvrdý: *Habilitace* 5/6.

²⁴ Pozri „List J. Tvrdého z 29. srpna 1921, č. j. 716/21“. In: J. Tvrdý: *Habilitace* 5/6.

²⁵ Pozri „List 20. září 1922, č. j. 767/21“. In: J. Tvrdý: *Habilitace* 5/6.

metafyzike to dáva plasticnosť, schopnosť prispôbiť sa novým vedeckým poznatkom. Otázku dualizmu ducha a hmoty rieši pojmom „duševnej energie“, čím sa približuje k mienke energetizmu, hoci otvorene sa s týmto smerom nestotožňuje. V etike naväzuje na predošlé časti svojej filozofie. Jej cieľom je dosiahnuť vrchol vo vývoji človeka v jeho najvyššej dokonalosti. Podáva tu originálne psychologické analýzy zložiek etického hodnotenia človeka. K habilitačnej práci prof. Zich na záver uvádza, že „problém etický“ je vedľa „problému noetického“ najlepší a neoriginálnejší častí jeho habilitačného spisu“. Okrem recenzie habilitačnej práce obsahuje správa komisie krátky životopis a recenzie ďalších prác (ich zoznam pozri v poznámke 22), predložených so žiadosťou o habilitáciu. Komisia na záver pozitívne hodnotí erudíciu Tvrdého vo všetkých odboroch filozofie, najmä v noetike a etike, a navrhuje, aby bol pripustený k ďalšiemu štádiu habilitácie. Prof. Zich so súhlasom členov komisie navrhuje, aby *venia docendi* bola pre Tvrdého vymedzená nielen pre oblasť dejín filozofie, ako žiadal, ale aj pre oblasť „systematickej filozofie“ s poznámkou, že má zahrňovať dejiny filozofie, noetiku a logiku, prípadne metafyziku a estetiku.²⁶

Profesorský zbor na svojom zasadnutí 7. novembra 1921 schválil správu komisie a pozval Tvrdého na kolokvium, ktoré sa konalo na schôdzi profesorského zboru 13. januára 1922 o 15. hodine na Falkensteinerovej ul. 14. Kolokviu predsedal dekan filozofickej fakulty Dr. V. Vondrák, otázky kladla spomínaná komisia pre habilitačné konanie. V liste zo 16. januára 1922 dekan filozofickej fakulty oznamuje J. Tvrdému, že profesorský zbor ho pripúšťa k ďalšiemu habilitačnému konaniu, k habilitačnej prednáške. Z navrhovaných tém vybral profesorský zbor tému *Montaigne, filosof francouzské renaissance*.²⁷ Po habilitačnej prednáške, ktorá sa konala 16. marca 1922 o 16,00 hod. v miestnostiach Slovanského seminára, profesorský zbor na návrh komisie väčšinou hlasov schválil vymenovanie PhDr. Josefa Tvrdého za súkromného docenta. Tento výsledok habilitačného konania spolu s opisom jeho priebehu bol listom zo 4. apríla 1922 predložený na ministerstvo školstva s poznámkou dekana, aby menovanie za súkromného docenta bolo realizované čo najskôr, aby Tvrdý mohol začať s prednáškami už v prebiehajúcim letnom semestri.²⁸

3. Univerzitný profesor. Žiadosti dekana o urýchlenie menovania za súkromného docenta zrejme ministerstvo nevyhovelo, pretože Tvrdý začal prednášať na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity v Brne až v nasledujúcom zimnom semestri akademického roku 1922/1923. Popri snahe dosiahnuť miesto stáleho docenta vyučoval aj na gymnáziu v Brne, a to až do apríla 1927. Medzitým profesori filozofickej fakulty – Inocent Antonín Bláha (riaditeľ sociologického seminára) a Otakar Chlup (riaditeľ pedagogického seminára) – podali v roku 1924 a potom znova v roku

²⁶ Pozri ZICH, O. – GLÜCKLICH, P. M. – HAŠKOVEC, J.: Zpráva komise, č. j. 278/21. In: J. Tvrdý: *Habilitace* 5/6, 4 s., rukopis.

²⁷ Pozri „List, 7. ledna 22 a 16. ledna 22, č. j. 278/21“; „List 13. března 22, č. j. 483/21 – 22“. In: J. Tvrdý: *Habilitace* 5/6.

²⁸ Pozri „Ministerstvu školství a národní osvěty v Praze. 4. dubna 22, č. j. 278/21–569/22“. In: J. Tvrdý: *Osobní spisy Filozofické fakulty*. Brno, Archiv MU, 17/4.

1925 návrh na menovanie Tvrdého za mimoriadneho profesora, no profesorský zbor oba návrhy zamietol. V prvom prípade s odôvodnením, že je „predčasný“, a v druhom pre dostatočné obsadenie odboru.²⁹ Tvrdý to v životopisných poznámkach komentuje tak, že na Filozofickej fakulte Masarykovej univerzity pôsobilo iba málo Masarykových stúpcov. Väčšina profesorov Masarykovu filozofiu odmietala, preto im bol Masarykov žiak a stúpenec nepohodlný. Tvrdý v tomto období odmietol miesto profesora na bratislavskej univerzite, ktoré mu ponúkal Albert Pražák, v nádeji, že dostane miesto mimoriadneho profesora v Brne. Ponúkané miesto v Bratislave potom v roku 1923 obsadil Josef Král ([25], 28).³⁰ Tvrdý začína vyučovať v Bratislave až od letného semestra 1926/1927, keď prijal ponuku suplovať výuku filozofie a psychológie na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského. Mimoriadnym profesorom filozofie sa stáva 30. apríla 1927 a riadnym v novembri 1930 (vd'aka iniciatíve prof. Chotka).³¹ V rokoch 1931 – 1938 bol riaditeľom filozofického a psychologického seminára, v rokoch 1936 – 1938 riaditeľom sociologického seminára a v roku 1938 viedol aj estetický seminár. V akademickom roku 1932/1933 bol dekanom a v akademickom roku 1933/1934 prodekanom filozofickej fakulty³². Na brnianskej filozofickej fakulte prednášal málo – maximálne jeden predmet v semestri (2 hodiny týždenne) – až na zimný semester akademického roku 1939/1940, keď tu po odchode zo Slovenska učil na plný úväzok až do zatvorenia vysokých škôl v Čechách.³³

Už počas štyroch vojnových rokov (I. svetová vojna) študoval Tvrdý vo voľnom čase anglických filozofov, hlavne Berkeleyho, Huma a pragmatickú filozofiu. Po návrate z vojenskej služby sa celkom vzdáva štúdia psychológie a venuje sa systematickej filozofii. Najprv je to filozofia náboženstva, potom logika, noetika a dejiny filozofie ([18], 7).

4. Noetické práce. Výsledkom Tvrdého noetických štúdií je monografia *Problém skutečnosti u Davida Huma a jeho význam v dějinách filosofie*, ktorú vydal v sérii spisov na brnianskej filozofickej fakulte roku 1925. František Krejčí ju vo svojej recenzii v České mysli hodnotí ako „veskrze solidně vědecký spis, jakých bychom si přáli mítí více“ ([6], 66, pozn. 5). Podobnú odozvu zaznamenali vo svojich recenziách I. A. Bláha a J. Hanáček v časopisoch Morava a Naše doba. V štúdiu sa Tvrdý

²⁹ Pozri „Návrh, 28. března 1924, č. j. B1 684/1924“; „Návrh, 29. dubna 1925, č. j. B1 1812/25“. In: J. Tvrdý: *Osobní spisy* 17/4; pozri aj ([6], 16 – 17).

³⁰ O působení českých profesorů na UK pozri [1].

³¹ „List ministerstva školstva a národní osvěty z 14. června 1927, č. j. 58.569/27 – IV.“ O menovaní za riadneho profesora UK pozri „List, 17. prosince 1930, č. j. 172978/30-IV/3“. E. j. 1, č. 18. Pozri aj ([26], 28a, 36).

³² Pozri Menovania „List, 15. III. 1938, č. j. 2466/1936 – 37. E. j. 1, č. 18“; pozri aj ([5], 121 – 122).

³³ Od školského roka 1923/1924 po odchode O. Zicha do Prahy Tvrdý suploval Zicha na jeho prednáškach a cvičeniach z filozofie; pozri „List, č. j. 1162/1923, č. j. 69.293/23 – II“. In: J. Tvrdý: *Osobní spisy* 17/4. Zoznam vysokoškolských prednášok. Pozri tiež in: ([6], 121 – 123).

snaží historickou kritickou analýzou objasniť noetické základy moderného chápania pojmu skutočnosti ([22], 3). Ako uvádza, na Huma – ako prvého kritického tvorcu teórie reality – už poukázal Masaryk, ktorý sa však zaoberal jeho filozofiou z hľadiska kauzality [9].

Od 1. mája 1927 začína Tvrdý prednášať aj na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave. Vo svojich pamätiach uvádza, že do Bratislavy dochádza iba na niekoľko dní v týždni, inak býva na Morave, v Brne a v Lulči (v dome po manželkiných rodičoch). V tom istom akademickom roku bol Tvrdý na študijnom pobyte v Paríži.³⁴ Naďalej sa zúčastňuje prednáškových cyklov pre verejnosť v rôznych českých a slovenských mestách.³⁵

Už od počiatku svojho pôsobenia mal Tvrdý blízky vzťah k učiteľom a k pedagogike. Okrem častých prednášok a kurzov pre učiteľov sa v roku 1921 podieľal aj na založení *Školy vysokých štúdií pedagogických* v Brne, na ktorej potom prednášal úvod do filozofie. V rokoch 1931 – 1938 bol riaditeľom novozriadenej Štátnej pedagogickej akadémie v Brne,³⁶ čo bolo zaiste aj dôvodom jeho publikačnej činnosti pre pedagógov.³⁷

Na podnet Alberta Pražáka napísal Tvrdý na základe svojich prednášok na *Škole vysokých štúdií pedagogických* v Brne, učebnicu *Úvod do filozofie* (1926); ([26], 28). Po prepracovaní a rozšírení dočkala sa ešte ďalších troch vydaní³⁸ a stala sa tak medzi študentmi jeho najobľúbenejšou učebnicou. Časti tejto učebnice uverejnil Tvrdý aj v článkoch *Úkol filozofie* v časopise *Věda a život* (1939) a *Základy filozofie* uverejnil v časopise *Naše věda* (1940).

Noetická rozprava *Teorie pravdy* (1929) je po *Probléme skutočnosti u Davida Huma* jeho ďalšou základnou filozofickou prácou, v ktorej, ako naznačuje sám názov, zaraduje problém pravdy medzi noetické problémy. Svoje stanovisko prezentuje na základe kritického rozboru rôznych teórií pravdy v dejinách filozofie. Oproti diskusiám o absolútnej pravde (ako otázke metafyzickej) stavia do popredia modernú noetiku, ktorá hľadá základ pravdy v skutočnom svete a absolútno berie iba ako hraničný pojem poznania. „Každé naše poznání i jeho obecnost jest podmíněna, a to jak subjektivně tak objektivně... Poznání naše jest jen lidské... Není proto přímé absolutní pravdy bez podmínek. Proto také přímá pravda nestačí a každá pravda se musí verifikovat... Není jednotlivé osamělé pravdy, ale pravdy musí tvořiti souvislosti. Pravda jest tedy *relativní*“ ([23], 98 – 99). Relativnosť však neznamená subjektívnosť pravdy, ale súhlas so zložitou a nestabilnou skutočnosťou. Hoci moderná filozofia abso-

³⁴ Pozri Priznanie finančnej podpory z ministerstva školstva „List, 22. června 1926, č. j. 55000/26 – IV“. In: J. Tvrdý: *Osobní spisy* 17/4.

³⁵ Jedna z jeho prednášok *Filozofia a ľudské poznání* (1926) z prázdninového kurzu pre učiteľov v Poprade (1925) vyšla po slovensky v rámci I. zväzku diela *Knižnica našej školy*.

³⁶ Pozri „List ministerstva školství, 12. července 1931, č. j. 77740/31 – I“. E. j. I, č. 16.

³⁷ Svoje práce určené pre pedagógov publikoval v časopisoch *Tvořivá škola*, *Školská správa*, *Věstník pedagogický*.

³⁸ Ďalšie vydania boli z rokov 1938 a 1947. V r. 1937 vyšiel *Úvod* pod názvom *Systematický úvod do filozofie* ako súkromné vydanie pre poslucháčov UK v Bratislave.

lútno ako svoje východisko odmieta, neodmieta pojem absolútna ako konečný cieľ ľudského snaženia a poznania. Nepozná priamu cestu k absolútnu, približuje sa však k nemu relatívnou cestou ([23], 100).

5. Filozofia slovanských národov. K zmapovaniu dejín filozofie slovanských národov prispel Tvrďý originálnymi prácami: *Filosofie u Slovanů*, ktorú napísal na požiadanie zostavovateľa zborníka Slované prof. Weingarta v roku 1929 ([18], 9), a prednáškami *Soudobá filosofie polská* a *Dnešní filosofie u jižních Slovanů*, ktoré potom vyšli v zborníku *Současná filosofie u Slovanů* (1932). Prvá štúdia je písaná s cieľom vyznačiť spoločné znaky, ktoré charakterizujú filozofiu ruskú, poľskú, juhoslovanskú a českú (v jej rámci aj slovenskú). Tvrďého postup je tu intuitívny, čo aj sám pripúšťa, keď výsledok svojej práce považuje „jen za intuitívnu hypotézu, ktorá má účelom podati jednotné hľadisko při vylíčení slovanské filosofie“ ([16], 211). Neskôršie dve práce sú spracované sociálno-psychologickou metódou. Vo vtedajšej poľskej filozofii Tvrďý odhaľuje prejavy svetového trendu postupnej prevahy anglo-americkéj filozofie nad nemeckou idealistickou filozofiou. Juhoslovanská filozofia je zasa poznačená politickou nejednotnosťou na Balkáne. K článkom pripája Tvrďý 12 strán bibliografie poľských a juhoslovanských autorov.

Pri tejto príležitosti je treba spomenúť Tvrďého kontakty so slovanskými filozofmi. V jeho pozostalosti nájdeme v osobnej korešpondencii listy od Borisa Jakovenka (1940), Nikolaja Losského (1932), Joachima Metallmanna (1931 – 1938), Dušana Nedeljkoviča (1930 – 1931) a Nicolu Popoviča (1926).

Najviac listov (osem z rokov 1931 – 1938) sa zachovalo od poľského filozofa Joachima Metallmanna.³⁹ S Tvrďým ho okrem osobných sympatií spájali aj spoločný záujem budovať filozofiu postavenú na pevných základoch, ktoré jej môžu dať prírodné vedy. Obaja uznávali pozitívne postupy vo filozofii, ale neobmedzovali ich iba na skúmanie vedeckých teórií a metód. Používali ich aj na vytváranie metafyzických syntéz. Vzájomne si posielali svoje knihy a články, písali recenzie. Metallmann poskytol Tvrďému literatúru a informácie o poľských filozofoch pre článok o poľskej filozofii, o čom svedčí list z 25. decembra 1931. Tvrďý zase preložil Metallmannov článok *Elementy determinizmu naukowego*,⁴⁰ ktorý uverejnil v časopise *Ruch filozoficzny* pod názvom *Elementy příčinného determinismu*.⁴¹ Metallmann recenzoval Tvrďého práce *Soudobá filosofie polská*, ďalej *W. M. Kozłowski* a *Logika*. Napriek obojstrannej snahe sa ich osobné stretnutie neuskutočnilo. Ako vyplýva z listov z 1. 12. 1934 a 6. 7. 1937, Metallmann sa pre zlú finančnú situáciu nemohol zúčastniť ani

³⁹ „Korespondence. Metallmann Joachim.“ E. j. 2, č. 50. Spolu s komentárom listy uverejnila (v českom preklade L. Štěpána) H. Pavlincová [12].

⁴⁰ Vydal ho v *Przeglądzie Współczesnym*, XXIV, 70, 71 (1928), s. 275 – 290, 458 – 473. Metallmann napísal viac článkov na túto tému. V Tvrďého pozostalosti sa nachádza článok *Determinizm przyrodznawstwa*, uverejnený v „Bulletin de l'Académie Polonaise des Sciences et des Lettres“ (1932). E. j. 20, č. 302. O Metallmannovi pozri ([10] 7 – 38).

⁴¹ Redaktorom tohto časopisu bol F. Pelikán. Jeho zameranie bolo „protipozitivistické“, ako vyplýva z listu z 1. 12. 1934.

VIII. filozofického kongresu v Prahe na jeseň 1934, ani IX. medzinárodného filozofického kongresu v Paríži (nedostal totiž od ministerstva subvenciu). List z 2. 10. 1936 nás zasa informuje, že Tvrďý sa napriek svojej snahe nezúčastnil III. Poľského filozofického kongresu v Krakove roku 1936. Či sa títo „kolegovia“ stretli v neskoršom období (počas väzenia), nevieme. Zdá sa však, že priateľstvo s Metallmannom (hoci na diaľku) malo významný vplyv na Tvrďého filozofické názory. Poľskú filozofiu celkovo medzi slovanskými národmi vyzdvihoval pre jej schopnosť účinne prispievať k prehlbovaniu aktuálnych filozofických problémov vo svete. Metallmann ako prírodovedec (študoval fyziku) a filozof dával Tvrďému, ktorý chcel budovať svoj filozofický realizmus na základe vied, možnosť konfrontovať svoje názory s inými. Tvrďý poznal Metallmannove filozofické práce: prekladal jeho „elementy“, v jeho pozostalosti sa nachádzajú Metallmannove knihy a články.⁴² Napokon aj vo svojich neskorších prácach (*Nová filozofie, Logika*) komentuje Metallmannove myšlienky a odvoláva sa na ne.

6. Medzinárodné filozofické kongresy. Tvrďý svoje filozofické názory prezentoval aj na filozofických zjazdoch. V roku 1928 na zjazde profesorov filozofie, filológov a historikov v Prahe predniesol prednášku *Problém dějin filosofie*, ktorá potom vyšla v časopise Bratislava v roku 1930. Hneď v úvode tejto prednášky sa Tvrďý hlási k vedeckej historiografii, ktorá ukazuje skutočnú minulosť pôsobiacu podnes. Dospieva k názoru, že predmetom dejín filozofie je „ľudská myšlienka, ktorá hľadá metodicky vystihnouti reální svět a život v jeho celku i jeho celkový úkol“ ([21], 6). Na záver pripomína, že práca s históriou musí byť kritická, ale kritika nemá byť nasmerovaná na pojmy, ale na teóriu poznania ([21], 12).

V roku 1930 sa Tvrďý zúčastnil VII. medzinárodného filozofického kongresu v Oxforde, kde mal možnosť stretnúť sa s filozofickou špičkou tak západnou, ako aj slovanskou (kongresu sa nezúčastnili iba nemeckí nacionálni novokantovci). Prvýkrát sa tu stretáva s pojmom „emergentného vývoja“, ktorý sa potom často objavuje v jeho prácach. V „prozatímných poznámkách“ opisuje svoj príspevok do diskusie na tému *Pomer vedeckého poznania k ideálnemu poznaniu*. Oproti ostatným rečníkom, ktorí pod ideálom poznania chápali znova vedecké poznanie vcelku, Tvrďý vo svojom vstupe najprv poukázal na to, že takéto chápanie témy je tautologické. Môžeme sa mu vyhnúť, keď pod ideálnym poznaním budeme rozumieť osobné poznanie človeka. pretože v človeku poznanie dosahuje svoj účel, keď sa v ňom prevetľuje do činu.

⁴² Okrem *Determinizmu przyrodoznawstwa* sú to práce: *Na marginesie „Wstępu do filozofii A. Müllera“* (1933), E. j. 20, č. 303; *Problemat struktury i jego dominujące stanowisko w nauce współczesnej (Wykład habilitacyjny)* (1934), E. j. 20, č. 304; *W poszukiwaniu sensu nauki* (1936), E. j. 20, č. 305; *Zagadnienie przypadku* (1933), E. j. 20, 306; *Zasada „komplementarności“ Bohra i opis przyczynowy zjawisk* (1937), E. j. 20, č. 307; *Zygmund Zawirski: L'evolution de la nation d'après* (1938), E. j. 20, č. 308. Okrem toho sa z Metallmannovho listu z 1. 12. 1934 dozvedáme, že Tvrďý dostal knihu *Determinizm nauk przyrodniczych* (1934). Obsah Tvrďého knižnice pozri in: *Soupis knih T. knihovny*. E. j. 27, č. 344.

Česká filozofia získala na tomto kongrese uznanie predovšetkým zásluhou prítomnosti T. G. Masaryka. Prejavom tohto uznania bolo rozhodnutie, že nasledujúci medzinárodný filozofický kongres sa bude konať v Prahe. Tvrdý poznamenáva, že účasť na tomto kongrese bola pre jeho filozofickú tvorbu značným impulzom, hlavne pri uvažovaní nad vlastnými filozofickými postojmi ([26], 37 – 37a, b – 38).

Bezprostredným výsledkom „oxfordského myšlienkového varu“ a nových kontaktov boli Tvrdého práce *Savremena čechoslovačka filozofija*⁴³ a *Nová filosofie* (1932). Na charakter *Novej filosofie* upozorňuje čitateľa poznámka na prvej strane textu, z ktorej sa dozvedáme, že nepatrí medzi knihy „akademického rázu“. Podľa svojho podtitulu si však robí nárok na analýzu súdobej filozofickej situácie. Tvrdý „novú filozofiu“ buduje na vedách, ktorých metóda zaručuje objektívnu pravdivosť zistených poznatkov. Svoj príklon k pozitivizmu vyvažuje otvorenosťou k metafyzike, postavenej na prírodných a humánnych vedách ([19], 75 – 76). Výsledkom tohto prístupu je zavedenie pojmu emergentného vývoja do filozofie a jeho aplikácia v rozličných oblastiach ľudskej tvorivosti. Tvrdý tu po prvýkrát uvádza pojem emergentného vývoja na domácu filozofickú scénu.

Roku 1934 sa Tvrdý zúčastnil na VIII. medzinárodnom filozofickom kongrese v Prahe. B. Zbořil udáva, že tu počas diskusie vystúpil proti nacistickému filozofovi W. Hellpachovi ([27], 9). Nasledujúci – IX. medzinárodný filozofický kongres – sa konal v Paríži v lete roku 1937 pri príležitosti 300. výročia vydania Descartovej knihy *Discours de la méthode*s (podľa toho aj dostal názov „descartovský“). Tvrdý na ňom vystúpil s prednáškou *Descartes et la pensée tchécoslovaque*, v ktorej na základe historických dokumentov predstavil hypotézu, že Descartes po bitke na Bielej hore roku 1620 navštívil Prahu, aby si prezrel astronomické prístroje z pozostalosti Tycha de Brahe, a potom v krátkosti načrtáva Descartov vplyv na českých mysliteľov (J. A. Komenského, B. Bolzana a T. G. Masaryka). Priebeh kongresu predstavil v časopise Bratislava informáciou *IX. mezinárodní kongres filosofický v Paříži* (1937).

Na jar roku 1937 vyšlo tlačou jedno zo základných Tvrdého diel: vysokoškolská učebnica *Logika*. Vo svojich pamätiach podal Tvrdý jej zhrnajúci popis ([26], 39a). Hoci ju zaraďuje medzi formálne logiky, predsa považuje za nutné jej noetické zdôvodnenie, čím ju začleňuje do systému poznania ako myslenie riadiace sa zásadou dostatočného dôvodu (každá pravda musí mať svoje dôvody – tvrdenie prevzaté od Schopenauera) ([14], 53). Oproti formálnej logike, ktorej základom je dedukcia, Tvrdý si vo svojej logike volí za základ myslenia indukciu v zmysle Whewella a Dubsovhov diela *Rational induction*, ktorá zahŕňa aj dedukciu. Z tohto zorného uhla potom preberá všetky bežné otázky logiky, pričom poukazuje na silné (presnosť deotácie) aj slabé stránky formálnej logiky (noetické, logické). Tvrdý tu prvýkrát v našej filozofii formuluje problém determinizmu (o ktorom sa v medzivojnovom období tak veľa diskutovalo) v plnom rozsahu a s presnou diferenciaciou jeho jednotlivých foriem. V otázke pravdepodobnosti ukazuje závislosť matematickej pravdepodobnosti od pravdepodobnosti logickej, ktorá má samostatné kritériá, „nezakladajúce

⁴³ Práca vyšla v srbčine v spolupráci s prof. Nedeljkovičom roku 1931.

sa iba na opakovaní“. Romaticko-idealistický dualizmus prírodných a humanitných vied odstraňuje tým, že podľa Goblotovho vzoru zaraďuje do systematickej logiky logiku hodnôt, ktorú samostatne nanovo formuluje na základe indukcie. V časti *Vědosloví* (metodológia vied) originálne začleňuje medzi jednotlivé metódy pojem celku a štrukturálnu metódu, ktorej časťou je metóda teleologická.⁴⁴ Pri delení vied podľa Jaspersa pridáva diferenciáciu na dogmatické vedy (politika strán, cirkví, štátov, gramatika, morálka, teológia, výchovné systémy atď.) ([17], 256). Na záver uvádza logické myslenie do života, pričom jeho iracionálnosť chce, pokiaľ je to možné, odstrániť racionalizáciou.

7. Šesťdesiate narodeniny, odchod z Univerzity Komenského. V roku 1937 pri príležitosti Tvrdého 60. narodenín vychádzajú výročné články a medailóny (Pedagogický vestník, Slovenské noviny). V Českej myslí č. 5 vyšli štyri pamätné články o jeho filozofii: článok L. Riegera *Profesoru Tvrdému k šedesátinám*, M. Nováka *Tvrdého stanovisko k polemice o smysl českých dějin*, P. Broša *Vztah filozofie Josefa Tvrdého k jednotlivým filozofickým smerom* a J. Metallmanna *Poměr Josefa Tvrdého k polské filosofii*. Oslavy Tvrdého narodenín narušila smrť T. G. Masaryka (14. septembra 1937), preto, ako píše Tvrdému jeho priateľ prof. Král, pre národný smútok sa budú oslavy konať dodatočne⁴⁵.

S pribúdajúcou vedecko-pedagogickou prácou si Tvrdý získal renomé vo vedeckých kruhoch, čoho prejavom bolo členstvo vo vedeckých spoločnostiach. V roku 1932 bol menovaný za mimoriadneho a v roku 1937 za riadneho člena Českej akadémie vied a umení.⁴⁶ 13. januára roku 1932 ho vymenovali aj za člena – korešpondenta Kráľovskej spoločnosti náuk v Prahe.⁴⁷ Stal sa aj členom Československej národnej rady bádateľskej ([5], 122). Na Slovensku bol zakladajúcim členom Učenej spoločnosti Šafárikovej v Bratislave (1926 – 1939).⁴⁸

Podrobnejší opis udalostí súvisiacich s Tvrdého odchodom z Univerzity Komenského koncom roku 1938 v jeho pamätiach chýba. Nájdeme v nich iba poznámku jeho manželky, že 17. decembra 1941, očakávajúc svoje zatknutie, všetky „závadné knihy“, korešpondenciu a kompromitujúce materiály (vrátane časti svojich osobných poznámok z rokov 1938 – 1941) spálil. Zo zvyškov poznámok sa dozvedáme, že na

⁴⁴ Rozprava o teleologickej metóde sa stala predmetom pokračujúceho sporu Tvrdého s Englišom, ktorý na túto časť *Logiky* reagoval článkom *Horror finalitatis*, uverejnenom v Českej myslí roku 1938. Tvrdý zas v nasledujúcom čísle odpovedal článkom *Kritický finalismus*.

⁴⁵ Pozri „Korespondence. Král Josef“. E. j. 2, č. 42. V Brne na Štátnej pedagogickej akadémii sa oslavy konali až 22. októbra – pozri „Pozvánka“. In: Archív UK/učiteľia FiF UK/7. Pozri aj „Blahopřání profesorského sboru FiF UK“. E. j. zvl. ul. 3, č. 12.

⁴⁶ Za mimoriadneho člena bol zvolený na zasadnutí ČSAU dňa 23. apríla 1932 a za riadneho člena 17. apríla 1937. Pozri „Jmenování mimořádným členem ČAVU“. E. j. 1, č. 13 a „Jmenování řádným členem ČAVU“. E. j. 1, č. 14.

⁴⁷ Pozri „Jmenování dopisujícím členem KČSN“. E. j. 1, č. 15.

⁴⁸ O tejto spoločnosti pozri napr. ([1], 255).

Slovensku viedol v roku 1938 minister školstva Čermák v novinách kampaň proti Čechom pôsobiacim na Slovensku (medzi nimi aj proti dvadsiatim šiestim profesorom UK), pričom študenti boli vyzývaní na demonštrácie ([26], 45 – 46). Napriek vyhlásenej demonštrácii mal Tvrdý 25. novembra so svojimi študentmi (bolo ich asi dvadsať) seminár, na ktorom mu vyslovili dôveru: napísali vyhlásenie o jeho objektivnosti, úcte a názorovej tolerancii k poslucháčom, aj o jeho vysokých pedagogických kvalitách. Nasledovalo 10 podpisov, medzi ktorými nájdeme meno filozofa Jozefa Diešku a rehoľníkov – piaristu Leonarda Polčíka, jezuitu Valera Zavarského, saleziána Františka Valábka.⁴⁹ Na druhý deň odovzdal Tvrdý vedenie seminárov prof. A. Štefánkovi, dokončil habilitáciu S. Štúra a odišiel na dovolenku. Predtým, 22. novembra, na zasadnutí profesorského zboru Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity bol Tvrdý menovaný za riadneho profesora filozofie so zameraním na noetiku a logiku.⁵⁰ Rozhodnutím vlády „Slovenskej krajiny“ zo dňa 19. decembra č. j. 1741/38 bol Tvrdý dňom 31. decembra 1938 „daný k dispozícii zemi Českej a Moravskosliezkej“. ⁵¹ Potom bol dekrétom prezidenta republiky z 15. februára 1939 Tvrdý zaradený ako riadny profesor⁵² na Filozofickú fakultu do Brna, kde nastúpil 8. marca 1939. Na návrh J. L. Fischera sa stal spoluriaditeľom filozofického seminára,⁵³ kde pracoval necelý rok do zavretia českých vysokých škôl. Potom odišiel do predčasného dôchodku.⁵⁴ V apríli roku 1940 dostal list od ministra školstva „Slovenskej krajiny“ Siváka, v ktorom oceňuje jeho pedagogickú prácu na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského a vyslovuje mu poďakovanie ([26], 47).

Tvrdého poslednou vydanou rozsiahlejšou prácou bola štúdia *Nová renaissance* z roku 1941. Je to štúdia z filozofie dejín, v ktorej Tvrdý aplikuje sociologické hľadisko na problém periodizácie dejín a pojem emergentného vývoja na problém historickej dynamiky. Charakteristikou dejinnej epochy je podľa Tvrdého „životná nálada“ – duch doby. Ako dynamický prvok dejín zavádza Tvrdý pojem „renesancia“. Počnúc antikou až po súčasnosť ukazuje jednotlivé „renesancie“. Na záver kladie do popredia otázku budúcej „novej renesancie“ a apeluje na morálnu zodpovednosť jednotlivcov pri jej príprave [20].

⁴⁹ Pozri „Filozofický seminár UK v Bratislave. List 25. november 1938“. In: J. Tvrdý: *Osobní spisy* 17/4. V spise ([26], 46) Tvrdý mylne považuje Františka Valábka za jezuitu.

⁵⁰ Komisiu tvorili prof. M. Rostahar, I. A. Bláha a J. L. Fischer. Pozri „Návrh komise...“, 22. listopadu 1938, č. j. 1416/38“ a „List ministerstvu školství z 23. listopadu 1938, č. j. 1416/38-B-I“. In: J. Tvrdý: *Osobní spisy* 17/4.

⁵¹ Pozri „List ministerstva školstva a národnej osvety z 22. decembra 1938, č. j. 130.822/38-IV“. In: Archív UK FiF/70.

⁵² Pozri Menovanie od 1. januára 1939 – „List...“, 13. března 1939, č. j. 32.730/39-III/3“.

⁵³ Pozri „List ministerstvu školstva z 5. května 1939, č. j. 586/39-B-I“. In: J. Tvrdý: *Osobní spisy* 17/4.

⁵⁴ Pozri O odoslání na dovolenku „List, 6. června 1940, č. j. 72.822/40-III/3“; o predčasnom dôchodku „List, 8. září 1941, č. j. 83.798/41-II/2“. E. j. 1, č. 18. O týchto udalostiach píše aj Gabriel ([6], 19).

8. Zatknutie. Nedokončené práce. Koncom roka 1940 dostal Tvrďý zo Slovenska nepodpísaný korešpondenčný listok s upozornením. V lete v roku 1941 brnenské gestapo spisovalo zoznam univerzitných profesorov. Na jeseň 17. decembra 1941 večer navštívilo byt Tvrďých Gestapo. Keďže J. Tvrďý nebol doma, zatkli ho na druhý deň ráno ([26], 45). Po krátkom väznení v Brne (s ďalšími profesormi v Kounických internátoch) bol Tvrďý ako politický väzeň (zapojený do odboja českých vysokých škôl) 4. februára 1942 prevezený do koncentračného tábora Mauthausen. Tam 13. marca 1942 zahynul. Urna s jeho popolom je uložená v rodinnej hrobke na cintoríne v Lulči.⁵⁵

Ideu humanity, ktorú Tvrďý hlásal počas svojho života ako svoj osobný svetový názor, počas mesiacov väzenia dosvedčoval svojím správaním. Uprostred násilia a bezprávia zachoval si pokoj stoického filozofa, ktorým posilňoval aj ostatných väzňov. Často pripomínal, že nikto nemá právo kapitulovať, ale každý musí zápasit' o svoj život, o návrat, o možnosť žiť a pracovať po páde fašizmu v lepšej spoločnosti. V koncentračnom tábore hovorieval: „Všetchno není v mé moci, něco je v moci Mauthausenu. Mé tělo není docela v mé moci i když mám vůli. Proto se chystám na život, ale s vědomím, že jsem čestně bojoval, jsem připraven i na smrt. Ale je-li mně dáno zemřít, pak jen s vědomím, že vlast i lidstvo budou žít svobodně“.⁵⁶

Po jeho smrti Česká mysl uverejnila krátky oznam a v prvom povojnovom čísle nekrológ, ktorý napísal J. Král. Prezident republiky mu 15. decembra 1945 udelil in memoriam Československý vojnový kríž 1939 a minister vnútra 9. mája 1951 odznak Druhého národného odboja.⁵⁷

Josef Tvrďý odišiel náhle, v plnom rozbehu svojej práce. Z listu J. Krála sa dozvedáme, že na Tvrďého impulz sa Král podujal pripraviť filozofický slovník, na ktorom mal Tvrďý spolupracovať. Vojnové a iné príčiny zrejme spôsobili, že Král svoj zámer nerealizoval. Po smrti vyšli Tvrďému okrem reedícií jeho učebníc (*Úvod do filosofie a Průvodce dějinami...*) aj nedokončené práce. Najprv v časopise Česká mysl roku 1947 vyšla práca *Indukce a její význam*, neskôr v časopise Acta Komeniana článok *Komenský a Descartes* (1959) a nakoniec vydal J. Gabriel v monografii venovanej Josefovi Tvrďému jeho prácu *Humanita a její problémy* (1982). Tvrďý zanechal po sebe aj ďalšie nedokončené práce: *Praktická filosofie* a vysokoškolské prednášky (napr. *Renaissanční filosofie; Dějiny slovenské filosofie v 18. stol.; Analogie, indukce*).⁵⁸

Ďalší biografický výskum možno zamerať na dosiaľ neobjasnené fakty zo života Josefa Tvrďého, ktoré súvisia s jeho pôsobením na Masarykovej univerzite v Brne, v Jednote filozofickej, s jeho spolupracou so zahraničnými filozofmi a pod.

⁵⁵ Pozri Tvrďého „List manželke 28. februára 1942“ a „Úmrtní list a potvrzení o kremaci“, E. j. 1, č. 4; Prehlásenie spoluväzňov a Spomienky Milady Tvrdej: „Kouničky – Mauthausen“, E. j. 15, č. 238.

⁵⁶ Svedectvo spoluväzňov „Mistopřísežné prohlášení“. In: *Josef Tvrďý*, E. j. 10, č. 238.

⁵⁷ Pozri E. j. 1, č. 5.

⁵⁸ Pozri E. j. 10, č. 143, 148, 149, 177.

- [1] BAKOŠ, V.: Česká filozofie na Slovensku. In: KOLLÁR, K. – KOPČOK, A., – PICHLE, T. (eds.): *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. Bratislava: Infopres 1998, s. 251 – 281.
- [2] BAKOŠ, V.: *Kapitoly z dejín slovenského myslenia*. Bratislava: Polygrafia 1995, s. 28 – 44.
- [3] BAKOŠ, V.: Filozofická tvorba Josefa Tvrdeho na Slovensku. In: *Filozofia*, 1988, č. 6, s. 662 – 673.
- [4] BROSZ, P.: *Svetový a životný názor J. Tvrdeho*. Bratislava: Universum 1938.
- [5] DOLAN, O.: *Univerzita Komenského. Prehľad profesorov (1919 – 1966). Prehľad pracovníkov (1919 – 1948)*. Bratislava: Rektorát UK 1968.
- [6] GABRIEL, J.: *Filozofie Josefa Tvrdeho. K dejinám českej filozofie medzi dvoma svetovými vojnami*. Brno: Universita Jana Evangelisty Purkyně 1982.
- [7] GABRIEL, J. – PAVLINCOVÁ, H. – ZOUHAR, J.: *Česká filozofie mezi dvěma světovými válkami. Náčrt*. Brno: Masarykova Univerzita 2001.
- [8] GABRIEL, J. (ed.): *Slovník českých filozofů – elektronická verze*. Brno: FiF MU [online] 19. 8. 2004, <http://www.phil.muni.cz/fil/scf>.
- [9] MASARYK, T. G.: *Počet pravděpodobnosti a Humova skepse*. Praha 1883.
- [10] MAŁCZKA, J.: Przedmowa. In: METALLMANN, J.: *Determinizm w biologii*. Kraków: OBI 2002.
- [11] MLYNARČÍK, P.: *Filozofia a veda v diele Josefa Tvrdeho*. Bratislava: Vydavateľstvo don Boscò 2005, 87 s.
- [12] PAVLINCOVÁ, H.: Lístek do kroniky česko-polských filozofických vztahů. In: *Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity*. (Řada filozofická B48.) Brno 2001, s. 135 – 161.
- [13] PULEC, J.: *Josef Tvrdý (inventář)*. Brno: Archiv MU 1992.
- [14] TVRDÝ, J.: *Data k mému životopisu*. Brno: Archiv MU, E. j. 1, č. 19, strojopis.
- [15] TVRDÝ, J.: *Filozofie náboženství*. (Sborník vědeckých příruček 4) Brno: J. Kajš 1921.
- [16] TVRDÝ, J.: *Filozofie u Slovanů*. In: *Slované. Kulturní obraz slovanského světa III*. Praha: Vesmír 1929, s. 207 – 291.
- [17] TVRDÝ, J.: *Logika*. Praha: Melantrich 1937.
- [18] TVRDÝ, J.: *Můj životopis*. Archiv MU, Brno, E. j. 1, č. 19, strojopis.
- [19] TVRDÝ, J.: *Nová filozofie. Analýza dnešní filozofické situace*. Praha: Vydavatelství Volné myšlenky 1932.
- [20] TVRDÝ, J.: *Nová renaissance*. In: *Svazky úvah a studií 49*. Praha 1941.
- [21] TVRDÝ, J.: *Problém dějin filosofie*. In: *Bratislava*, 1930, roč. 4, s. 1 – 12.
- [22] TVRDÝ, J.: *Problém skutečnosti u Davida Huma a jeho význam v dějinách filosofie*. (Spisy FF MU v Brně 11.) Brno 1925.
- [23] TVRDÝ, J.: *Teorie pravdy. Noetická rozprava*. (Sborník FFUK VI, 51 (2).) Bratislava 1929.
- [24] TVRDÝ, J.: *Zápisky k životopisu*. Brno: Masarykova univerzita 2002.

- [25] TVRDÝ, J.: *Ze zápisů univ. prof. Dr. Josefa Tvrdeho*. Brno: Archiv MU. E. j. 1, č. 20, strojopis.
- [26] TVRDÝ, J.: *Z prozatímních stručných poznámek*. Brno: Archiv MU. E. j. 1, č. 19, strojopis.
- [27] ZBOŘIL, B.: Předmluva k II. Vydání. Život a dílo Josefa Tvrdeho. In: TVRDÝ, J.: *Průvodce dějinami evropské filosofie*. 2. vyd. Brno: Komenium 1947.

PhDr. Ing. Peter Mlynarčík
Inštitút sv. Tomáša Akvinského,
detašované pracovisko RKCMBF UK
Rajecká 17
010 01 Žilina
SR
tel.: 041 7241914
mlynarcik@za.sanet.sk